

تعیین فرایند زیست روش‌های پژوهش در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

دانشگاه‌های دولتی ایران از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸

علی شرفی^۱

مهدی علیپور حافظی^۲

علی جلالی دیزجی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۱۲/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۰۵/۲۵

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر تعیین فرایند زیست روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸ است.

روش پژوهش: این پژوهش کاربردی، و از روش تحلیل محتوا، برای تعیین گرایش‌های روش‌های پژوهشی پایان‌نامه‌ها استفاده کرده است. جامعه مورد مطالعه ۲۹۲ پایان‌نامه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی نوشته شده از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸ در دانشگاه‌های دولتی ایران می‌باشد. پایان‌نامه‌ها از لحاظ روش پژوهش نیز در ۱۰ نوع روش پژوهشی تفکیک شده‌اند. گردآوری اطلاعات با استفاده از فیش برداری بر مبنای فهرست کنترل انجام شده است. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزارهای EXCEL و SPSS انجام شده است.

یافته‌ها: بر اساس یافته‌های پژوهش ۴۲/۸۱ درصد از کل پایان‌نامه‌ها از روش پژوهش پیمایشی، ۱۳/۰۱ درصد از روش پژوهش تحلیل محتوا، ۱۱/۳۰ درصد از روش پژوهش تحلیل استنادی، ۸/۲۲ درصد از روش پژوهش پیمایش توصیفی، ۶/۵۱ درصد از روش پژوهش کتابخانه‌ای، ۴/۴۵ درصد از روش پژوهش پیمایش مقایسه‌ای، ۴/۱۱ درصد از روش پژوهش پیمایش تحلیلی، ۳/۷۷ درصد از روش پژوهش پیمایش ارزشیابی، ۲/۴۰ از روش پژوهش توصیفی، ۲/۰۵ درصد از روش پژوهش توصیفی تحلیلی، ۰/۶۸ درصد از روش پژوهش تجربی و ۰/۶۸ درصد از پایان‌نامه‌ها از روش پژوهش طراحی سیستم استفاده کرده‌اند.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش نشان داد که گرایش روش پژوهشی غالب در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران مربوط به روش پژوهش پیمایشی، و ضعیف‌ترین گرایش مربوط به روش‌های پژوهشی تجربی و طراحی سیستم می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: فرایند زیست پایان‌نامه‌ها، روش‌های پژوهش، پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی.

مقدمه

^۱ - کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی کتابخانه مرکزی دانشگاه شاهد Atashbig_Ali65@yahoo.com

^۲ - استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی و معاون پژوهشی ایراندک Meh.Hafezy@gmail.com

^۳ - استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی تهران Dizajy@yahoo.com

یکی از مهمترین مسائلی که امروزه نه تنها در دنیای کتابداری و اطلاع‌رسانی بلکه در سایر علوم مطرح است، مسئله روش پژوهش تحقیق است. در اجرای یک تحقیق پس از انتخاب موضوع و تعیین اهداف، مهمترین و حساس‌ترین کار انتخاب روش تحقیق یعنی راه رسیدن به اهداف تحقیق است. پژوهشگر به منظور انجام پژوهش خویش، نیازمند انتخاب روشی است که هدف‌ها و ماهیت پرسش‌ها و یا فرضیه‌ها را بررسی و تأیید نموده و با توجه به حوزه موضوعی پژوهش و امکانات اجرایی موجود به نحوی آسان، دقیق، سریع و با هزینه کمتر به پاسخ یا پاسخ‌هایی برای پرسش‌های پژوهش دست یابد (Shabani, 2002). اجرای پژوهش در قالب پایان‌نامه و به منظور فارغ التحصیل شدن دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترا از ضروریات است. بنابراین، روش شناسی پژوهش در اجرا و شکل‌گیری فرایند تحقیق امری اجتناب‌ناپذیر است. پیرامون مسئله این پژوهش، یعنی تعیین فرایند زیست روش‌های پژوهش در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران به غیر از محسن زاده (Mohsenzadeh, 2002)، تاکنون کسی پژوهشی در این حیطه، در داخل کشور انجام نداده است. منظور از فرایند زیست موضوعی در پژوهش حاضر شامل مقطع زمانی تولد، نقطه اوج حیات، افول و زوال روش‌های پژوهش بر روی نمودار است. تولد هر روش پژوهشی، مقطع زمانی ظهور اولین فراوانی‌های آن است. نقطه اوج، مقطع زمانی که بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است؛ افول سیر نزولی بعد از نقطه اوج حیات است؛ و زوال زمانی است که فراوانی برابر با صفر باشد.

مطالعات انجام شده در خصوص روش شناسی پژوهش در طی سال‌های گذشته نشان می‌دهد که در اکثر پایان‌نامه‌ها گرایش به سمت استفاده از روش پیمایشی و کتابخانه‌ای بوده و سایر روش‌های تحقیق نظیر پژوهش تجربی، طراحی سیستم متأسفانه در پژوهش‌های کتابداری کمتر به چشم می‌خورد. با توجه به اهمیت سایر روش‌های تحقیق هدف پژوهش حاضر آن است که با تعیین فرایند زیست روش‌های پژوهش و میزان افت و خیز آنها در پایان‌نامه‌های دفاع شده از سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸، تصویری از روش‌های پژوهش به کار رفته در پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های دولتی ایران ارائه کند. به نظر می‌رسد که با مطالعه فرایند زیست روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، می‌توان به وجهی از سیر تحول و پیشرفت روش‌های پژوهشی از زمانی که به صورت آکادمیک مطرح شده است، پی برد. از طریق اجرای این پژوهش و کشف فرایندی که هر روش انتخابی برای پژوهش در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران طی کرده است، می‌توان رابطه‌ای بین پژوهش‌های قبلی، فعلی و آتی به وجود آورد. بدین وسیله، به نوعی سیر تحول روش‌های پژوهشی برای استفاده هر چه بهتر آشکار می‌شود. همچنین با کشف هر فرایند (روش پژوهش انتخابی در پایان‌نامه‌ها)، می‌توان دریافت آیا فرایند زیست روش‌های پژوهشی آنها از روندی منطقی تبعیت کرده است یا خیر. علاوه بر این، این پژوهش کمک می‌کند که با ارائه تصویری از روش‌های پژوهشی پایان‌نامه‌ها، خلأهای موجود شناسایی شوند تا از این طریق بتوان پژوهش‌های آتی را در جهت پر کردن خلأها و نیز نیازهای جدید هدایت کرد.

از آنجایی که برخی از پژوهش‌ها به نوعی به بررسی گرایش‌ها در روش‌های پژوهش در این حوزه پرداخته‌اند، تاحدی با این پژوهش به لحاظ بررسی مقولات در دوره‌های زمانی نزدیک می‌باشند، لذا این دسته از مطالعات به عنوان پیشینه این پژوهش در زیر معرفی می‌شوند.

اکرمی (Akrami, 1992) در پایان‌نامه خود به ارزیابی ۲۱۴ پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری از نظر کاربرد روش‌های تحقیق در آنها از سال ۱۳۵۵-۱۳۷۰ در سه دانشگاه تهران، شیراز و علوم پزشکی ایران پرداخت. از ۲۱۴ پایان‌نامه مورد مطالعه بیشترین تعداد ۷۶/۱۷ درصد متعلق به دانشگاه تهران، و کمترین تعداد ۷/۰۱ درصد متعلق به دانشگاه علوم پزشکی ایران می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ۸۰ درصد پایان‌نامه‌ها از روش توصیفی، ۳ درصد تحلیلی - استنادی، ۱۲ درصد

تاریخی و ۵ درصد از روش موردی استفاده کرده‌اند و ۳۷/۳۸ درصد پایان‌نامه‌ها ترجمه و گردآوری است. نتیجه بررسی نشان می‌دهد که تنها ۲۱ پایان‌نامه از ۲۱۴ پایان‌نامه به طور کامل دارای معیارهای یک تحقیق علمی بوده‌اند.

محسن زاده (Mohsenzadeh, 2002) در پایان‌نامه خود با هدف کشف معادله حاکم بر فرایند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، به بررسی ۷۳۸ پایان‌نامه مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های ایران از آغاز تأسیس تا پایان سال ۱۳۷۸ پرداخت. پایان‌نامه‌ها از لحاظ روش پژوهش نیز در ۱۰ نوع روش پژوهشی تفکیک شده‌اند. همچنین چگونگی فرایند زیست روش‌های پژوهش این پایان‌نامه‌ها در دانشگاه‌های مختلف نیز بررسی شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که تابع نوع درجه ۶ بر فرایند زیست تمامی روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌ها حاکم بوده است. روش پژوهش «پیمایشی» از قدیمی‌ترین روش‌ها در این حوزه می‌باشد که هرگز دچار زوال نشده است و همواره از سیری صعودی تبعیت کرده است. فرایند زیست روش‌های پژوهش «تاریخی»، «تجربی»، «تحلیل محتوی»، «طراحی سیستم» و «کتاب‌سنجی» نیز از سیر صعودی تبعیت کرده است. روش «کتابخانه‌ای» از قدیمی‌ترین روش‌ها در این حوزه است که برخلاف سایر روش‌ها از سیری رو به افول تبعیت کرده است. با وجود قدمت کم «دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شمال» روش پژوهش «طراحی سیستم» در این دانشگاه بیشترین فراوانی را داشته است و پس از اوجگیری خود، در انتهای دوره مورد بررسی دچار افول شده است.

آذرانفر (Azaranfar, 2006) پایان‌نامه خود را تحت عنوان ((تحلیل محتوای ۲۴۰ پایان‌نامه فارسی و ۱۹ پایان‌نامه لاتین تحصیلات تکمیلی رشته علم کتابداری و اطلاع‌رسانی فارغ‌التحصیلان داخل کشور و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران در سال‌های ۱۳۸۲-۱۳۷۳)) ارائه نموده است. نشان داد که از لحاظ روش پژوهش، پایان‌نامه‌ها بیشتر از روش پیمایشی استفاده کرده‌اند.

حسین پناه (Hossein Panah, 2007) در پژوهش خود به بررسی سیر گرایش موضوعی و روش‌های پژوهش ۱۵۴ پایان‌نامه ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران بین سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۵ پرداخته است. و نشان داد که دانشگاه تهران در بین دانشگاه‌ها، بیشترین فراوانی را در تدوین پایان‌نامه‌ها به خود اختصاص داده و همچنین بیشترین فراوانی در گرایش‌های موضوعی به موضوع ((خدمات و استفاده)) با ۲۱/۴۳ درصد اختصاص دارد. کمترین فراوانی مربوط به موضوع ((سازماندهی)) با ۴ درصد می‌باشد. بیشترین فراوانی در روش‌های پژوهش مربوط به روش ((پیمایشی)) می‌باشد با ۷۰ درصد و کمترین فراوانی به روش پژوهش ((سندی(کتابخانه‌ای)) اختصاص یافته است. ۳۰ عنوان پایان‌نامه در سال ۱۳۸۰ تدوین یافته است که در بین سال‌های مورد مطالعه بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

سیدین و باب الحوائجی (Seyyedini and Bob olhvayji, 2009) در پژوهش خود به تحلیل محتوای ۵۲۴ پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران شمال، علوم و تحقیقات تهران، علوم و تحقیقات اهواز و همدان بین سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۶ پرداخت و نشان داد که بیشترین تعداد پایان‌نامه‌ها مربوط به دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال و کمترین آنها در دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان بوده و روش پژوهش پیمایشی بیشتر از سایر روش‌ها استفاده شده است. پر استفاده‌ترین ابزار گردآوری اطلاعات در پایان‌نامه‌ها، پرسشنامه و آمار توصیفی پر کاربردترین روش آماری در پایان‌نامه‌های مورد بررسی است.

به منظور بررسی پیشینه در خارج از کشور به پایگاه‌های اطلاعاتی LISA و ISA و Dissertation Abstracts و موتورهای جست‌وجوی AltavistaGoogle و Yahoo و سایت‌های دیگر مراجعه شده است و با استفاده از کلیدواژه‌ها و عبارات زیر به صورت انفرادی و یا ترکیبی کاوش صورت گرفته است:

.Research Trends+ ResearchMethods+ library+ Information Science

ژارولین و واکاری (Jarvelin, and vakkari, 1993) در پژوهش خود با عنوان ارزیابی مقالات مجلات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی از سال ۱۹۶۵-۱۹۸۵ به تحلیل محتوای ۸۸۳ مقاله تحقیقی منتشر شده در ۳۷ نشریه هسته کتابداری و اطلاع‌رسانی پرداختند. نتایج پژوهش آنها نشان داد که روش غالب در استفاده از روش‌های پژوهشی با ۲۲ درصد روش پیمایشی بوده است.

یوهای (Yeoh Hai, 2005) در پایان‌نامه خود با عنوان تحلیل انتشارات علمی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی کشور مالزی به تحلیل ۲۵۱ پایان‌نامه، مجلات پژوهشی، مقالات کنفرانس‌ها یا خلاصه مقالات کنفرانس‌ها از لحاظ چگونگی توزیع موضوعات و رویکردهای پژوهشی از سال ۱۹۶۱-۲۰۰۲ بر اساس مدل جارولین واکری پرداخت. یافته‌های پژوهش او نشان داد که موضوع فعالیت‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی با بیشترین تعداد ۲۱/۵ درصد از موضوعات انتشارات علمی و موضوعات ارتباطات حرفه‌ای و آموزش علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی با ۲/۴ درصد کمترین موضوعات انتشارات علمی در کشور مالزی را شامل می‌شوند. همچنین یافته‌ها نشان داد که بیشترین روش پژوهشی مورد استفاده در تحقیقات علمی روش پژوهش پیمایشی بوده و از روش‌های پژوهش کیفی کمتر استفاده شده است. به طور کلی نتایج نشان داد که میزان تحقیقات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در مالزی رو به رشد بوده و به سمت بهبود پیش می‌روند.

الیو و آبا (Aliyu and Abba, 2009) به پژوهشی با عنوان بررسی تحلیلی پایان‌نامه‌های دانشجویان کارشناسی ارشد علوم کتابداری در دانشگاه میدوگوری^۴ نیجریه در بین سال‌های ۱۹۹۶-۲۰۰۸ پرداختند. آنها تحلیل پایان‌نامه‌ها را بر اساس سال تحصیلی، حوزه موضوعی، نوع کتابخانه، حوزه‌های جغرافیایی و جنسیت دانشجویان انجام دادند، نتایج آنها نشان داد که بیشترین تولید پایان‌نامه‌ها در سال ۲۰۰۶ بوده و تمرکز موضوعی آنها بیشتر در حوزه علم اطلاعات است. و بیشتر روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌ها از نوع روش پژوهش کتابخانه‌ای می‌باشد. بر این اساس پژوهش حاضر بر آن است تا به سؤالات زیر پاسخ دهد:

۱. گرایش روش‌های پژوهشی پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران چگونه است؟
۲. فرایند زیست روش‌های پژوهش به کار رفته در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران بین سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸ چگونه بوده است؟

روش پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی، و از روش تحلیل محتوا برای تعیین گرایش‌های روش‌های پژوهش استفاده کرده است. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش شامل ۲۹۲ پایان‌نامه مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی زیر مجموعه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ایران است که در فاصله سال‌های (۱۳۸۴-۱۳۸۸) دفاع شده‌اند می-

باشد. در این پژوهش ابزار گردآوری اطلاعات مربوط به پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی لیست کنترل به دست آمده از طریق تهیه فهرستی از روش‌های پژوهش به کار رفته در پایان‌نامه‌ها می‌باشد که با مراجعه به کتابخانه‌های دانشکده‌های کتابداری مورد نظر و سایتشان، سایت ایرانداک و همچنین با مراجعه حضوری به گروه‌های کتابداری در دانشگاه‌ها و بازدید از قفسه‌ها، با فیش برداری، اطلاعات پایان‌نامه‌ها جمع‌آوری شده است. از آنجا که در این پژوهش حضور تمام اعضای جامعه معنی دار است به عبارتی جامعه مورد مطالعه نمونه پذیر نیست. لذا، نمونه‌گیری خاصی صورت نگرفته است. برای آشکار شدن سیر روش‌های پژوهش در طول زمان، می‌بایست پایان‌نامه‌ها از لحاظ روش پژوهش تفکیک شوند. در برخی از روش‌های پژوهش، پایان‌نامه‌ای تدوین نشده است. و لذا، آن روش‌ها از ملاک‌های تفکیک خارج شدند. در نهایت انواع روش‌های پژوهش که پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در آنها فراوانی داشته‌اند، شامل موارد زیر شد: (۱) پیمایشی، (۲) پیمایشی - توصیفی، (۳) پیمایشی - تحلیلی، (۴) پیمایشی - ارزشیابی، (۵) پیمایشی - مقایسه‌ای، (۶) توصیفی، (۷) توصیفی - تحلیلی، (۸) کتابخانه‌ای، (۹) تحلیل محتوا، (۱۰) تحلیل استنادی، (۱۱) طراحی سیستم و (۱۲) تجربی. لازم به ذکر است که در پایان‌نامه‌هایی که دارای چند روش پژوهش بودند، روش‌های غالب، به عنوان روش پژوهشی آنها انتخاب شده است. پس از جمع‌آوری اطلاعات و دسته‌بندی آنها با استفاده از روش آمار توصیفی، به تحلیل داده‌ها پرداخته شد. از نرم افزارهای آماری EXCEL و SPSS برای رسم نمودار و تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شد، و از طریق تهیه جدول توزیع فراوانی در هر حوزه روش پژوهش، میزان گرایش به هر حوزه روش پژوهش در سال‌های مورد بررسی تعیین و سیر حرکت آنها نیز بر روی نمودار نمایش داده شد.

یافته‌های پژوهش

در این بخش به تحلیل یافته‌های پژوهش بر اساس پرسش‌های مطرح شده پرداخته می‌شود.

پرسش اول: گرایش روش‌های پژوهشی پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران چگونه است؟

جدول ۱. توزیع فراوانی و درصد روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های جامعه مورد مطالعه

روش‌های پژوهش	تعداد	درصد
پیمایشی	۱۲۵	۴۲/۸۱
تحلیل محتوا	۳۸	۱۳/۰۱
تحلیل استنادی	۳۳	۱۱/۳۰
پیمایشی توصیفی	۲۴	۸/۲۲
کتابخانه‌ای (اسنادی)	۱۹	۶/۵۱
پیمایشی مقایسه‌ای	۱۳	۴/۴۵
پیمایشی تحلیلی	۱۲	۴/۱۱
پیمایشی ارزشیابی	۱۱	۳/۷۷
توصیفی	۷	۲/۴۰
توصیفی - تحلیلی	۶	۲/۰۵
طراحی سیستم	۲	۰/۶۸
تجربی	۲	۰/۶۸
جمع	۲۹۲	۱۰۰

تعیین فرایند زیست روش‌های پژوهش در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران از سال

۱۳۸۸-۱۳۸۴

روش‌های پژوهش دقیقاً از پایان‌نامه‌ها نقل شده‌اند و پژوهشگر قصد هیچ‌گونه تقسیم بندی جدید را نداشته است. براساس یافته‌های جدول فوق، در مجموع ۱۲۵ پایان نامه (۴۲/۸۱ درصد) از روش پژوهش پیمایشی، ۳۸ پایان‌نامه (۱۳/۰۱ درصد) از روش پژوهش تحلیل محتوا، ۳۳ پایان نامه (۱۱/۳۰ درصد) از روش پژوهش تحلیل استنادی، ۲۴ پایان نامه (۸/۲۲ درصد) از روش پژوهش پیمایش - توصیفی، ۱۹ پایان نامه (۶/۵۱ درصد) از روش پژوهش کتابخانه ای، ۱۳ پایان نامه (۴/۴۵ درصد) از روش پژوهش پیمایش - مقایسه‌ای، ۱۲ پایان نامه (۴/۱۱ درصد) از روش پژوهش پیمایش - تحلیلی، ۱۱ پایان نامه (۳/۷۷ درصد) از روش پژوهش پیمایش - ارزشیابی، ۷ پایان نامه (۲/۴۰ درصد) از روش پژوهش توصیفی، ۶ پایان نامه (۲/۰۵ درصد) از روش پژوهش توصیفی - تحلیلی، ۲ پایان نامه (۰/۶۸ درصد) از روش پژوهش تجربی، ۲ پایان نامه (۰/۶۸ درصد) از روش پژوهش طراحی سیستم استفاده کرده اند.

پرسش دوم: فرایند زیست روش‌های پژوهشی در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران بین سال‌های

۱۳۸۸ - ۱۳۸۴ چگونه بوده است؟

جدول ۲. توزیع فراوانی و درصد روش‌های پژوهشی به کار رفته در پایان‌نامه‌های جامعه مورد بررسی به تفکیک سال‌های پژوهش

سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	جمع	روش پژوهش*
پیمایشی	تعداد	۱۶	۱۹	۳۱	۳۱	۲۸	۱۲۵
	درصد	۵/۴۸	۶/۵۱	۱۰/۶۲	۱۰/۶۲	۹/۵۹	۴۲/۸۱
پیمایشی توصیفی	تعداد	۲	۲	۳	۶	۱۱	۲۴
	درصد	۰/۶۸	۰/۶۸	۱/۰۳	۲/۰۵	۳/۷۷	۸/۲۲
پیمایشی تحلیلی	تعداد	۱	۱	۰	۴	۶	۱۲
	درصد	۰/۳۴	۰/۳۴	۰	۱/۳۷	۲/۰۵	۴/۱۱
پیمایشی ارزشیابی	تعداد	۳	۱	۲	۲	۳	۱۱
	درصد	۱/۰۳	۰/۳۴	۰/۶۸	۰/۶۸	۱/۰۳	۳/۷۷
پیمایشی مقایسه ای	تعداد	۲	۲	۶	۱	۲	۱۳
	درصد	۰/۶۸	۰/۶۸	۲/۰۵	۰/۳۴	۰/۶۸	۴/۴۵
توصیفی	تعداد	۱	۱	۰	۰	۵	۷
	درصد	۰/۳۴	۰/۳۴	۰	۰	۱/۷۱	۲/۴۰
توصیفی تحلیلی	تعداد	۱	۰	۰	۲	۳	۶
	درصد	۰/۳۴	۰	۰	۰/۶۸	۱/۰۳	۲/۰۵
کتابخانه ای(سندی)	تعداد	۴	۵	۵	۲	۳	۱۹
	درصد	۱/۳۷	۱/۷۱	۱/۷۱	۰/۶۸	۱/۰۳	۶/۵۱
تحلیل محتوا	تعداد	۵	۸	۹	۷	۹	۳۸

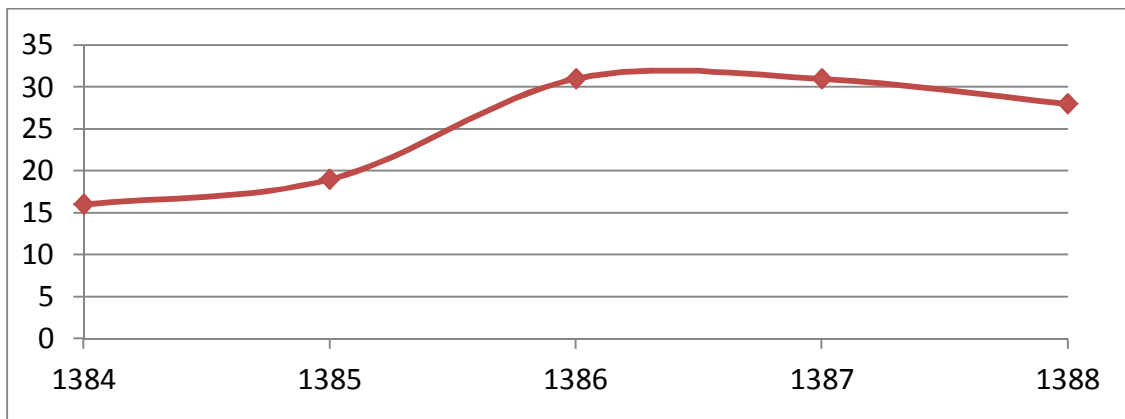
۱۳/۰۱	۳/۰۸	۲/۴۰	۳/۰۸	۲/۷۴	۱/۷۱	درصد	
۳۳	۱۱	۶	۴	۸	۴	تعداد	تحلیل استنادی
۱۱/۳۰	۳/۷۷	۲/۰۵	۱/۳۷	۲/۷۴	۱/۳۷	درصد	
۲	۰	۰	۰	۰	۲	تعداد	طراحی سیستم
۰/۶۸		۰	۰	۰	۰/۶۸	درصد	
۲	۰	۰	۰	۰	۲	تعداد	تجربی
۰/۶۸	۰	۰	۰	۰	۰/۶۸	درصد	
۲۹۲	۸۱	۶۱	۶۰	۴۷	۴۳	تعداد	جمع
۱۰۰	۲۷/۷۴	۲۰/۸۹	۲۰/۵۵	۱۶/۰۹	۱۴/۷۳	درصد	

توزیع فراوانی و درصد روش‌های پژوهشی به کار رفته در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی به تفکیک سال در جدول ۲ تنظیم و ارائه شده است. بر اساس یافته‌های جدول فوق، در مجموع ۱۲۵ پایان‌نامه (۴۲/۸۱ درصد) از روش پژوهش پیمایشی استفاده کرده‌اند که فراوانی آن به ترتیب برای سال‌های (۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸) ۱۶، ۱۹، ۳۱، ۳۱، ۲۸ مورد بوده است. ۳۸ پایان‌نامه (۱۳/۰۱ درصد) از روش پژوهش تحلیل محتوا که فراوانی آن به ترتیب برای سال‌های (۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸) ۵، ۸، ۹، ۷، ۹ مورد بوده است. ۳۳ پایان‌نامه (۱۱/۳۰ درصد) از روش پژوهش تحلیل استنادی که فراوانی آن به ترتیب برای سال‌های (۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸) ۴، ۸، ۴، ۶، ۱۱ مورد بوده است. ۲۴ پایان‌نامه (۸/۲۲ درصد) از روش پژوهش پیمایش - توصیفی که فراوانی آن به ترتیب برای سال‌های (۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸) ۲، ۲، ۳، ۶، ۱۱ مورد بوده است. ۱۹ پایان‌نامه (۶/۵۱ درصد) از روش پژوهش کتابخانه‌ای که فراوانی آن به ترتیب برای سال‌های (۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸) ۴، ۵، ۵، ۲، ۳ مورد بوده است. ۱۳ پایان‌نامه (۴/۴۵ درصد) از روش پژوهش پیمایش مقایسه‌ای که فراوانی آن به ترتیب برای سال‌های (۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸) ۲، ۲، ۲، ۶، ۱ مورد بوده است. ۱۲ پایان‌نامه (۴/۱۱ درصد) از روش پژوهش پیمایش - تحلیلی که فراوانی آن به ترتیب برای سال‌های (۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸) ۱، ۱، ۰، ۴، ۶ مورد بوده است. ۱۱ پایان‌نامه (۳/۷۷ درصد) از روش پژوهش پیمایش - ارزشیابی که فراوانی آن به ترتیب برای سال‌های (۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸) ۳، ۱، ۲، ۲، ۳ مورد بوده است. ۷ پایان‌نامه (۲/۴۰ درصد) از روش پژوهش توصیفی که فراوانی آن به ترتیب برای سال‌های (۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸) ۱، ۱، ۰، ۰، ۵ مورد بوده است، و ۶ پایان‌نامه (۲/۰۵ درصد) از روش پژوهش توصیفی - تحلیلی که فراوانی آن به ترتیب برای سال‌های (۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸) ۱، ۰، ۰، ۲، ۳ مورد بوده است. ۲ پایان‌نامه (۰/۶۸ درصد) از روش پژوهش تجربی استفاده کرده‌اند که فقط در سال (۱۳۸۴) نوشته شده‌اند و ۲ پایان‌نامه (۰/۶۸ درصد) از روش پژوهش طراحی سیستم استفاده کرده‌اند که فقط در سال (۱۳۸۴) نوشته شده‌اند. هم‌چنین بیشترین و کمترین تولید پایان‌نامه‌ها و روش‌های پژوهشی به ترتیب با ۸۱ و ۴۳ مورد مربوط به سال‌های ۸۸ و ۸۴ می‌باشد.

یافته‌های پژوهش درباره توزیع و درصد فراوانی روش‌های پژوهشی به کار رفته در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران برای سال‌های ۱۳۸۴ - ۱۳۸۸ در جدول ۲ نشان داده شده است و فرایند زیست هر یک از آنها در دوره یاد شده در نمودارهای جداگانه‌ای در زیر به تصویر کشیده شده است.

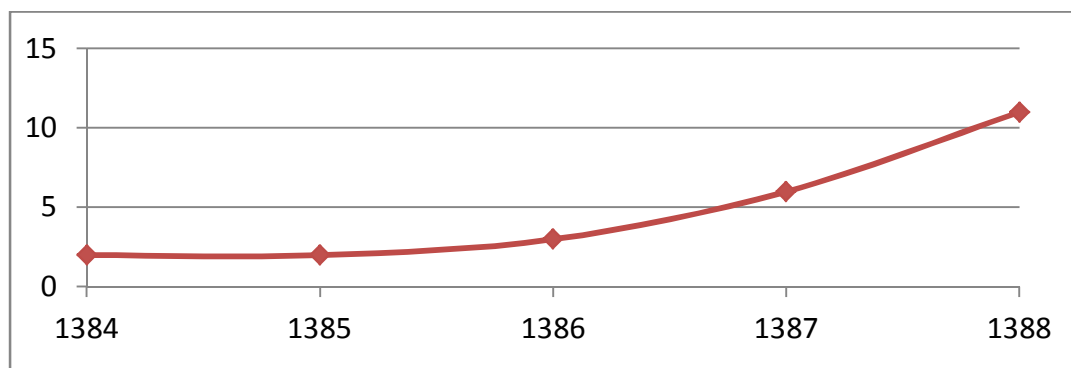
تعیین فرایند زیست روش‌های پژوهش در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران از سال

۱۳۸۴-۱۳۸۸

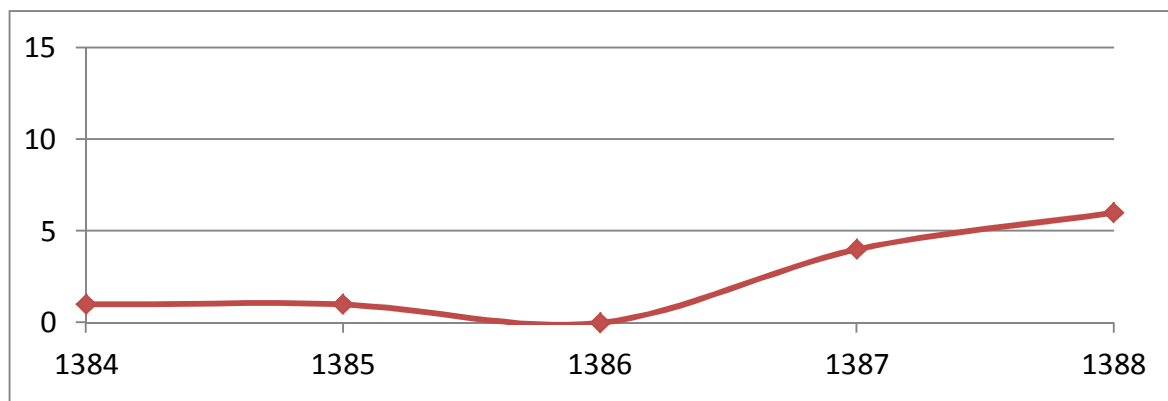
نمودار ۱. فرآیند زیست روش پژوهش پیمایشی در پایان نامه های جامعه مورد مطالعه تفکیک سال های پژوهش

بر اساس نمودار فوق، روش پژوهش پیمایشی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۱۶ عنوان متولد شده است. پس از آن در سه سال بعدی (۱۳۸۵، ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷) به ترتیب با ۱۹، ۳۱ و ۳۱ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و در سال ۱۳۸۸ با ۲۸ عنوان تعداد آن رو به کاهش می‌رود، و اوجگیری عمده آن از سال ۱۳۸۶-۱۳۸۷ با ۳۱ عنوان می‌باشد.

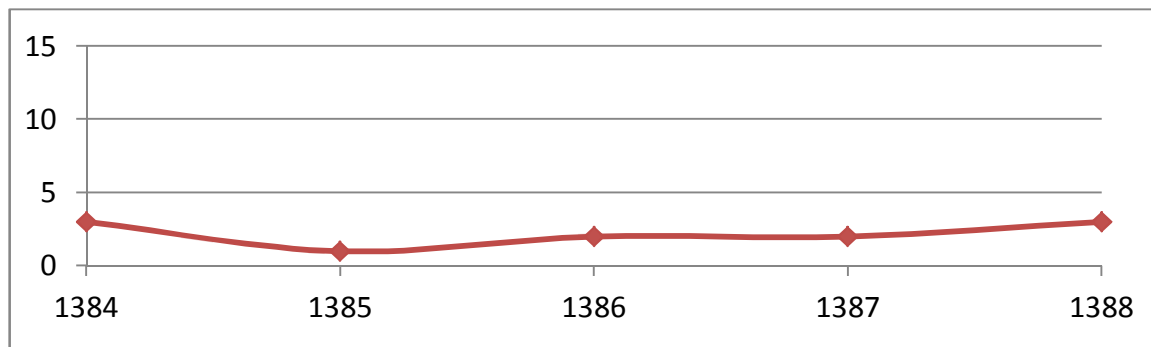
نمودار ۲. فرآیند زیست روش پژوهش پیمایشی توصیفی در پایان نامه‌های جامعه مورد مطالعه به تفکیک سال های پژوهش

بر اساس نمودار فوق، روش پژوهش پیمایشی - توصیفی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۲ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال‌های بعدی (۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸) به ترتیب با ۲، ۳، ۶، ۱۱ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند. فرایند زیست این روش تا پایان سال ۱۳۸۸ سیر صعودی داشته و نقطه اوج آن سال ۱۳۸۸ می‌باشد.

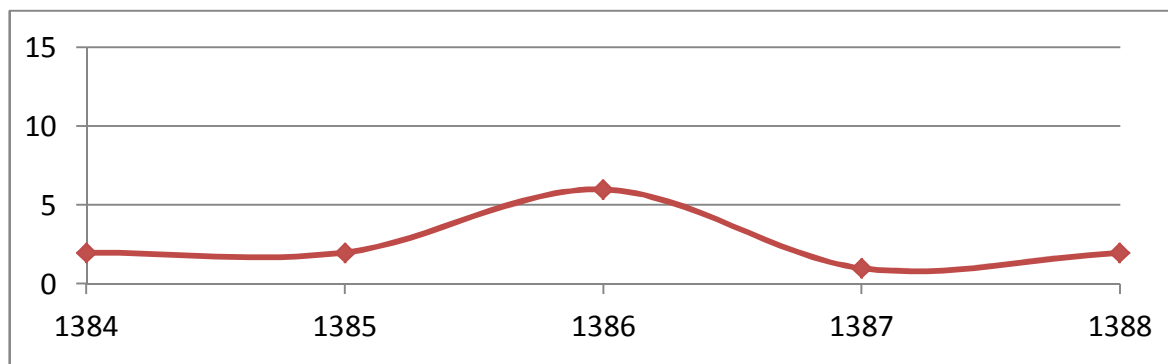
نمودار ۳. فرآیند زیست روش پژوهش پیمایشی تحلیلی در پایان نامه‌های جامعه مورد مطالعه به تفکیک سال های پژوهش

براساس نمودار فوق، روش پژوهش پیمایشی - تحلیلی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با یک عنوان متولد شده است. پس از آن در سال‌های بعدی (۱۳۸۵) با یک عنوان و سال (۱۳۸۶) بدون هیچ روشی در نازلترین سطح قرار می‌گیرد. و در سال‌های (۱۳۸۷ و ۱۳۸۸) به ترتیب با ۴ و ۶ عنوان تولید شده سیر صعودی پیدا می‌کند. و نقطه اوجگیری آن سال ۱۳۸۸ می‌باشد.

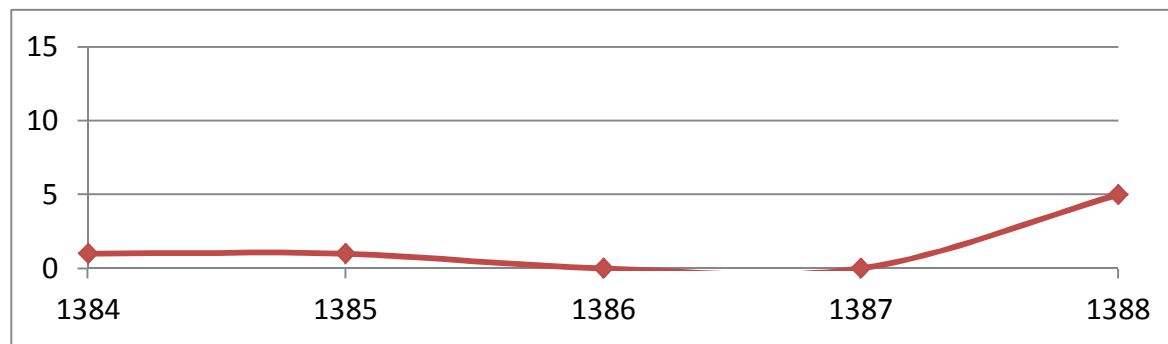
نمودار ۴. فرآیند زیست روش پژوهش پیمایشی ارزشیابی در پایان‌نامه‌های جامعه مورد مطالعه به تفکیک سال‌های پژوهش

براساس نمودار فوق، روش پژوهش پیمایشی - ارزشیابی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۳ عنوان متولد شده است. و در سال‌های بعدی (۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷) به ترتیب با ۱، ۲، ۲، عنوان سیر نزولی پیدا می‌کند و در سال ۱۳۸۸ با ۳ عنوان تولید شده سیر صعودی پیدا می‌کند. و نقطه اوج آن در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۸ می‌باشد.

نمودار ۵. فرآیند زیست روش پژوهش پیمایشی - مقایسه‌ای در پایان‌نامه‌های مورد مطالعه به تفکیک سال‌های پژوهش

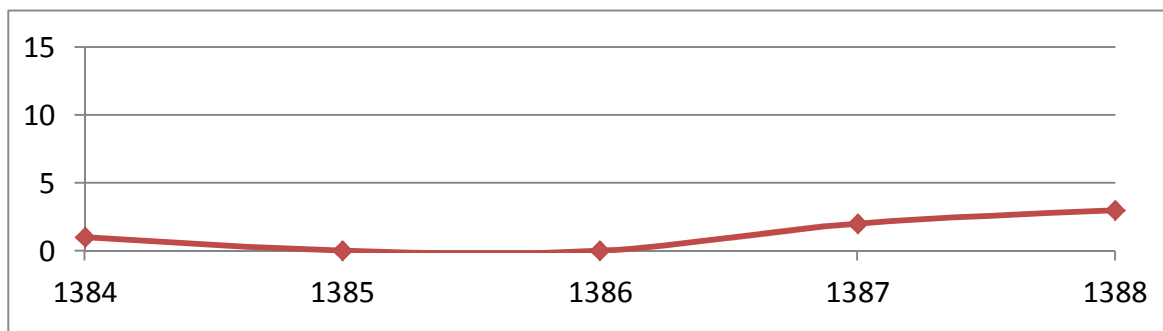
براساس نمودار فوق، روش پژوهش پیمایشی - مقایسه‌ای در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۲ عنوان متولد شده است و در سال‌های (۱۳۸۵ و ۱۳۸۶) به ترتیب با ۲ و ۶ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و در سال (۱۳۸۷) به نازلترین سطح و در سال (۱۳۸۸) با ۲ عنوان دوباره سیر صعودی پیدا می‌کند. و نقطه اوجگیری آن در سال (۱۳۸۶) می‌باشد.

تعیین فرایند زیست روش‌های پژوهش در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران از سال

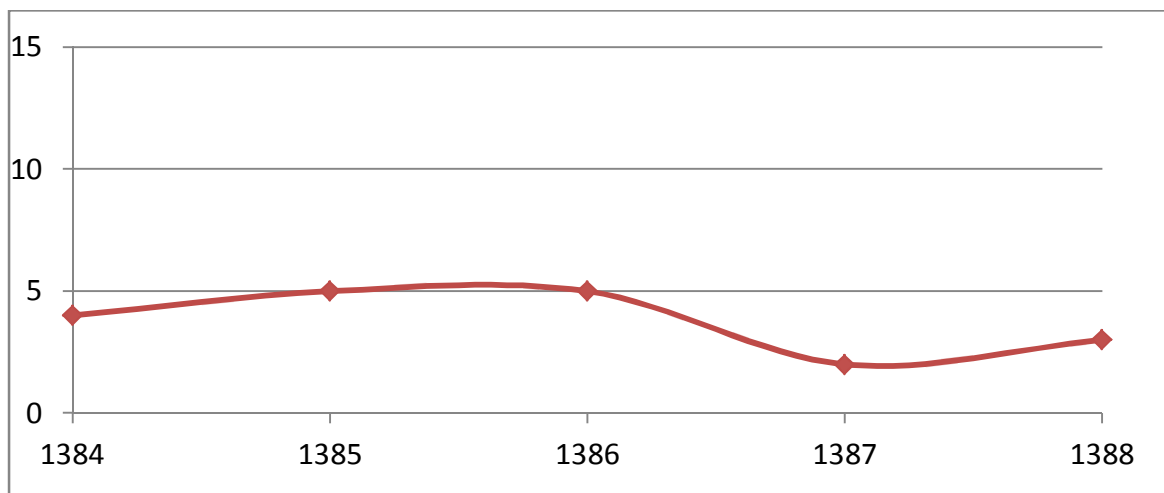
۱۳۸۴-۱۳۸۸

نمودار ۶. فرآیند زیست روش پژوهش توصیفی در پایان‌نامه‌های جامعه مورد مطالعه به تفکیک سال‌های پژوهش براساس نمودار فوق، روش پژوهش توصیفی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۱ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال (۱۳۸۵) به همین روال ادامه می‌یابد. و در سال‌های (۱۳۸۶ و ۱۳۸۷) در نازلترین سطح قرار می‌گیرد و در سال (۱۳۸۸) با ۵ عنوان تولید شده سیر صعودی پیدا کرده و اوج می‌گیرد.

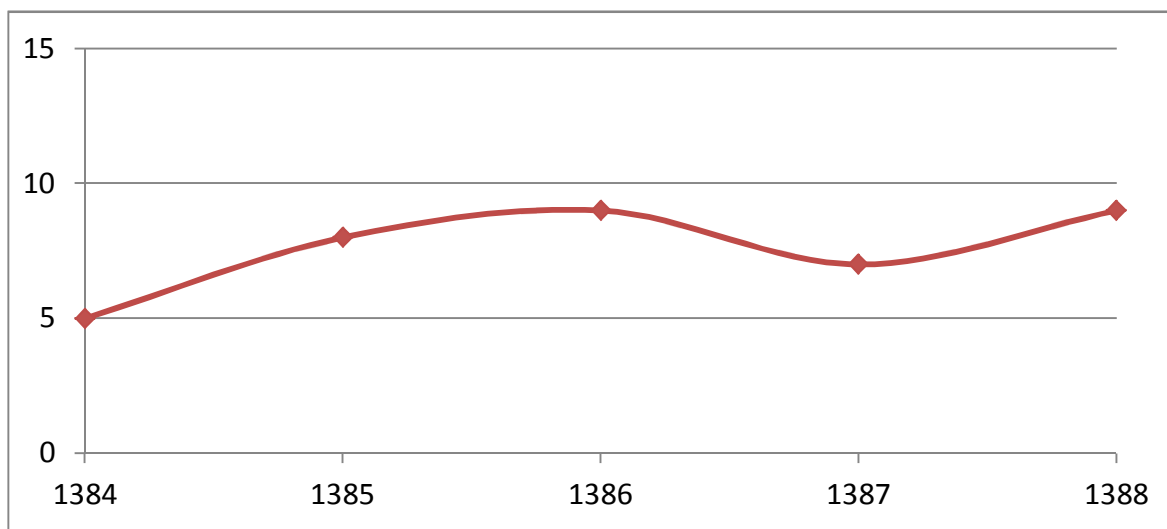
نمودار ۷. فرآیند زیست روش پژوهش توصیفی - تحلیلی در پایان‌نامه‌های مورد مطالعه به تفکیک سال‌های پژوهش

براساس نمودار فوق، روش پژوهش توصیفی - تحلیلی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۱ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال‌های (۱۳۸۵ و ۱۳۸۶) بدون تولید هیچ روشی در نازلترین سطح و در سال‌های (۱۳۸۷ و ۱۳۸۸) به ترتیب با ۲ و ۳ عنوان تولید شده سیر صعودی پیدا می‌کند. و نقطه اوج آن سال (۱۳۸۸) می‌باشد.

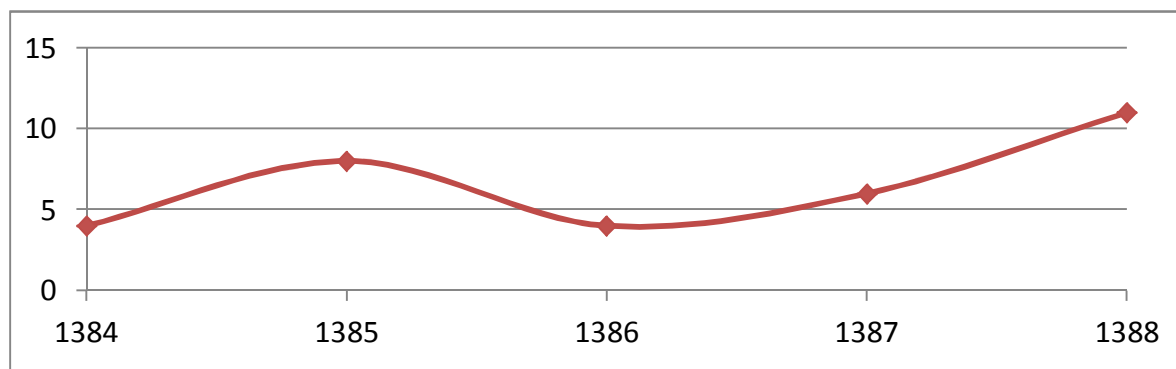
نمودار ۸. فرآیند زیست روش پژوهش کتابخانه‌ای در پایان‌نامه‌های جامعه مورد مطالعه به تفکیک سال‌های پژوهش

براساس نمودار فوق، روش پژوهش کتابخانه‌ای در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۴ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال‌های (۱۳۸۵ و ۱۳۸۶) هر کدام با ۵ عنوان سیر صعودی داشته‌اند و در سال (۱۳۸۷) با ۲ عنوان تولید شده در نازلترین سطح قرار گرفته است و در سال (۱۳۸۸) با ۳ عنوان تولید شده رو به سوی صعودی پیدا می‌کند. و نقطه اوجگیری آن در سال‌های (۱۳۸۵ و ۱۳۸۶) می‌باشد.

نمودار ۹. فرآیند زیست روش پژوهش تحلیل محتوا در پایان‌نامه‌های مورد مطالعه به تفکیک سال‌های پژوهش

براساس نمودار فوق، روش پژوهش تحلیل محتوا در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۵ عنوان متولد شده است. پس از آن در دو سال بعدی (۱۳۸۵ و ۱۳۸۶) به ترتیب با ۸ و ۹ عنوان تولید شده سیر صعودی پیدا می‌کند. و در سال (۱۳۸۷) دوباره با ۷ عنوان تولید شده سیر نزولی پیدا می‌کند و در سال (۱۳۸۸) با ۹ عنوان تولید شده سیر صعودی پیدا کرده و به نقطه اوج می‌رسد.

نمودار ۱۰. فرآیند زیست روش پژوهش تحلیل استنادی در پایان‌نامه‌های مورد مطالعه به تفکیک سال‌های پژوهش

براساس نمودار فوق، روش پژوهش تحلیل استنادی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۴ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال (۱۳۸۵) با ۸ عنوان سیر صعودی می‌یابد و در سال (۱۳۸۶ و ۱۳۸۷) به ترتیب با ۴ و ۶ عنوان تولید شده سیر نزولی پیدا می‌کند و در سال (۱۳۸۸) با ۱۱ عنوان تولید شده سیر صعودی پیدا کرده و به اوجگیری می‌رسد. در پایان یادآور می‌شود برای نمایش فرآیند زیست روش‌های پژوهشی (طراحی سیستم، تجربی) هر کدام با ۲ عنوان که تعداد فراوانی آنها کمتر از ۴ بوده است، جدول و نمودار طراحی نشده است.

بحث و نتیجه گیری

از نتایج پیشگفته چنین بر می‌آید که اولاً روش پژوهش پیمایشی در تحقیقات قبلی جزو روش‌های عمده تحقیق در این رشته در مقیاس جهانی ارزیابی شده و در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران نیز بیشترین

روش پژوهشی به کار رفته در پایان‌نامه‌ها مربوط به روش پژوهش پیمایشی می‌باشد. ولی، کمترین روش پژوهشی مربوط به روش‌های پژوهشی تجربی و طراحی سیستم است. بر اساس یافته‌های پژوهش، روش پژوهش پیمایشی به لحاظ نوع مسئله و یا سادگی کاربرد آن و کم توجهی به امکان کاربرد سایر روش‌های پژوهش و شیوه‌های گردآوری اطلاعات بیشتر از سایر روش‌ها در پایان‌نامه‌ها به کار گرفته شده است. روش پژوهش تحلیل محتوا در مقایسه با روش پژوهش پیمایشی نه تنها دارای فراوانی کمتری است. بلکه سیر صعودی مورد مشاهده در آن در همه سال‌ها نیز قابل اعتنا نیست و نسبت به روش‌های پژوهش دیگر در همه سال‌ها سیر صعودی داشته است. روش پژوهش تحلیل استنادی نسبت به روش‌های پژوهش پیمایشی و تحلیل محتوا در همه سال‌ها سیر نزولی داشته به جز سال ۱۳۸۸ که نسبت به روش پژوهش تحلیل محتوا سیر صعودی داشته است. و روش‌های پژوهش پیمایشی توصیفی کتابخانه‌ای، پیمایشی - مقایسه‌ای، پیمایشی - تحلیلی، پیمایشی - ارزشیابی، توصیفی، توصیفی - تحلیلی نسبت به روش‌های پژوهشی پیمایشی، تحلیل محتوا و تحلیل استنادی سیر نزولی داشته‌اند و روش‌های پژوهش تجربی و طراحی سیستم فقط در سال ۱۳۸۴ هر کدام ۲ عنوان داشته‌اند و در سال‌های دیگر زیستی نداشته‌اند. هم‌چنین مقایسه نتایج این پژوهش با پژوهش محسن زاده (Mohsenzadeh, 2002)، اکرمی (Akrami, 1992)، حسین پناه (Hossein Panah, 1997)، آذرانفر (Azaranfar, 2006)، سیدین و باب الحوائجی (Seyyedini and Bob olhvayjy, 2009)، ژارولین و واکاری (Jarvelin, and vakkari, 1993) و یوهای (Yeoh Hai, 2005) نشان داد که گرایش روش‌های پژوهش در تحقیق آنها نیز مثل تحقیق حاضر مربوط به روش‌های پژوهش پیمایشی بوده است. ولی، در مقایسه با پژوهش الیو و ابا (Aliyu and Abba, 2009) نتیجه متفاوتی حاصل شد. چرا که در پژوهش آنها روش‌های پژوهشی غالب در پایان‌نامه‌ها روش پژوهش کتابخانه‌ای بوده است. تنوع روش‌های پژوهشی نشان می‌دهد که تمرکز روش‌های تحقیق پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران بر روش پژوهشی خاص ناشی از مسئله، موضوع و متغیرهای انتخابی پایان‌نامه‌هایی است که دانشجویان برای کار پژوهشی خود انتخاب می‌کنند.

با توجه به یافته‌ها و نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود:

- نتایج به دست آمده در پژوهش‌های بعدی را با این پژوهش مقایسه کنند چنانچه نتایج یکسان باشد، دال بر این است که فرایند زیست روش‌های پژوهشی مورد بررسی از نظمی منطقی تبعیت کرده است؛
- بررسی بیشتر در مورد علت کم بودن تعداد پایان‌نامه‌ها در روش‌های پژوهشی که یا پایان‌نامه‌ای در آنها تدوین نشده و یا تعداد پایان‌نامه‌های آنها خیلی کم است انجام شود؛
- هم‌چنین استادان راهنما و مشاور روش‌های پژوهشی را به دانشجویان پیشنهاد کنند که کمتر کار شده است؛
- پیشنهاد می‌شود در پایان‌نامه‌ها از روش‌های پژوهشی طراحی سیستم، تجربی، پیمایش - مقایسه‌ای، ارزشیابی، تحلیلی، توصیفی و کتابخانه‌ای بیشتر استفاده شود؛
- ردیابی چگونگی ورود روش پژوهشی به کار رفته در پژوهش‌ها از یک دانشگاه به سایر دانشگاه‌ها؛
- پژوهش در جهت شناسایی عوامل مقبولیت و یا عدم مقبولیت روش پژوهشی خاص در دانشگاه‌ها؛
- با توجه به بازه زمانی کم این پژوهش، پیشنهاد می‌شود در آینده در یک دوره (نیم قرن) این فرایند مورد مطالعه قرار گیرد؛
- بررسی سیر گرایش روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد و دکتری در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های ایران.

منابع

- Akrami, R. (1992). *Evaluation of research methods of Master Theses Library in the years 1976-1991, at the Universities of Tehran, Iran University of Medical Sciences, Shiraz*. M.S Thesis, Library and information science, University of Medical Sciences, Tehran. [In Persian]
- Aliyu, Y.; Abba, T. (2009). Analytical Study of Master of Library Science Dissertations at the University of Maiduguri, Nigeria. *Library Philosophy & Practice*, 11(1), 1-6.
- Azaranfar, J. (2006). *Content analysis of LIS dissertations of inside and outside graduates in the Iranian Information and Documentation Center in the years 1999-2003*. M.S Thesis, Library and information science, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran. [In Persian]
- Hossein Panah, A. (2007). *Survey of subject and research method trends of master's thesis LIS in the governmental universities of Tehran from 2000-2006*. M. S thesis, Library and information science, Tehran University, Tehran. [In Persian]
- Jarvelin, k. & vakkari, P. (1993). Evaluation of library and information science 1965-1985: A content Analysis of journal Articles. *Information processing and Management*. 19(1), 129-144.
- Mohsenzadeh Quarim, A. (2002). *Experimental determination of the equation of environmental issues and research methods in Iranian LIS theses until the end of 2002*. M.A. Thesis, Library and information science, Tehran University, Tehran [In Persian]
- Seyyedini, S. M.; Bobolhvayjy, F. (2009). Content Analysis of Library and Information Science Master's Thesis, Islamic Azad University, North Tehran Unit, Tehran Science and Research Science and Research, Hamadan and Ahvaz in the years 1993-2007. *Payameh ketabkhaneh*, 15 (1), 95-121. [In Persian]
- Shabani, A.; Saadat, R.. (2009). *Research Seminar and writing proposal in Library and information science*. Tehran. Chapar. [In Persian].
- Yeoh Hai, Loon (2005). *An Analysis of Research Publications In Library & Information Science in Malayisa. Master of Library and Information Science*. Faculty of Computer Science and Information Technology University of Malaya Kuala Lumpur.